

Անի Սարգսյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության ավագ դատախազ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս

ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետության դատախազության սահմանադրական լիազորությունների հետազոտմանը, ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված «լիազորություններ» հասկացության բովանդակության բացահայտմանն ու առանձնահատկությունների վերլուծությանը: Միաժամանակ, հոդվածում առանձնահատուկ քննարկման առարկա են հանդիսանում առհասարակ «լիազորություններ» և «գործառույթներ» հասկացությունների հարաբերակցության և սահմանազատման, դատախազության գործունեության հիմնական ուղղությունները՝ որպես լիազորություն կամ գործառույթ դիտարկելու հարցերը, ինչպես նաև դրանցից բխող որոշ արդի հիմնախնդիրներ:

Հոդվածում հեղինակի կողմից իրավահամեմատական վերլուծության են ենթարկվում ՀՀ Սահմանադրության տարբեր խմբագրություններում դատախազության լիազորությունների ձևակերպումները, ինչպես նաև տարբեր տարիներին ընդունված և գործած (գործող կամ արդեն ուժը կորցրած) «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքներում դատախազության լիազորություններին վերաբերելի համապատասխան իրավադրույթները, դրանց ամրագրումների ընթացիկ զարգացումները և այլն:

Աշխատանքում անդրադարձ է կատարվում նաև դատախազության սահմանադրական առանձին լիազորությունների բովանդակության բացահայտմանը, դրանց բնորոշ հիմնական առանձնահատկությունների ներկայացմանը, որի միջոցով, առավել կարևորելով դատախազության դերից, կոչումից և առաքելությունից բխող՝ վերջինիս գործունեության հիմնական ուղղություններ՝ գործառույթներ հանդիսանալու հանգամանքը, հեղինակի կողմից կատարվում են կոնկրետ եզրահանգումներ և ներկայացվում են համապատասխան առաջարկություններ:

Հիմնաբառեր- սահմանադրաիրավական կարգավիճակ, լիազորություններ, իրավասություն, գործառույթներ, դատախազության սահմանադրական լիազորություններ, դատախազության գործառույթներ:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 24.08.2023թ., գրախոսվել է 21.11.2023թ.:

Ներածություն

Մեր պետության և հասարակության կյանքում մեծագույն դերակատարություն ունեցող այնպիսի պետական մարմնի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի և դրանից բխող գործառույթների ու լիազորությունների ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը, ինչպիսին դատախազությունն է, անվիճելի իրողություն է:

Ուսումնասիրվող թեման ներկայումս առանձնապես արդիական և հրատապ է, քանզի Հայաստանի Հանրապետությունում վերջին ժամանակահատվածում տեղի ունեցան և դեռևս շարունակվում են դատաիրավական համակարգային բարեփոխումներ, որոնցից ՀՀ դատախազությունը, անշուշտ, չէր կարող անմասն մնալ: Ակնհայտ է նաև, որ պետության իրավական, քաղաքական և տնտեսական կյանքում տեղի ունեցող փոփոխությունները չեն կարող չազդել հիմնական պետական ինստիտուտների, այդ թվում նաև՝ իրավապահ գործառույթ իրականացնող կառույցների գործունեության վրա:

Այդ համատեքստում ՀՀ Սահմանադրությունը և «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքը ևս ենթարկվել են որոշակի փոփոխությունների և լրացումների, ընդունվել, գործել և գործում են նշված իրավական ակտերի տարբեր խմբագրություններ, որոնք ունեն մանրամասն հետազոտման կարիք, մասնավորապես՝ դատախազության սահմանադրական լիազորությունների ամրագրման և հետագա կոնկրետացման հարցում, ուստի սույն աշխատանքի նպատակն ու խնդիրները բխում են հենց այդ առաջնահերթություններից:

1. Դատախազության սահմանադրական լիազորությունները

Առհասարակ պետական մարմնի իրավական կարգավիճակի հիմքն այն նորմերի ամբողջությունն է, որոնք սահմանում են նրա նպատակները, խնդիրները, գործառույթները և լիազորությունները, ինչպես նաև այն դիրքը, որը նա գրավում է այլ մարմինների շարքում²: Դատախազությունը ևս բացառություն չէ և վերջինիս սահմանադրաիրավական կարգավիճակն իրենից ներկայացնում է սահմանված նպատակները, խնդիրները և հատկապես գործառույթներն ու լիազորությունները սահմանող իրավադրույթների ամբողջություն: Ինչպես գիտենք, Հայաստանի Հանրապետության դատախազության համակարգը և գործունեության կարևորագույն ուղղություններն ամրագրված են մեր պետության Հիմնական օրենքում: Այսպես, դեռևս 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածը կարգավորում էր դատախազության կարգավիճակը և, ըստ այդմ, ամրագրում հետևյալը.

«Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը միասնական, կենտրոնացված համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը: Դատախազությունը՝

1) օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով հարուցում է քրեական հետապնդում.

2) հսկողություն է իրականացնում նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ.

² Щерба С.П., Решетникова Т.А., Зайцев О.А. Прокуратура в странах СНГ, правовой статус, функции, полномочия, М., Изд. Экзамен, 2007, С. 10.

3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.

4) պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան.

5) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.

6) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման նկատմամբ:

Դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում, դատախազության մասին օրենքի հիման վրա»:

Այնուհետև՝ 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ Սահմանադրության նշված հոդվածը ստացել է հետևյալ բովանդակությունը.

«Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը:

Գլխավոր դատախազին Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ նշանակում է Ազգային ժողովը՝ 6 տարի ժամկետով: Նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ նշանակվել գլխավոր դատախազ:

Օրենքով սահմանված դեպքերում Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ Ազգային ժողովը պարզամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ կարող է պաշտոնանկ անել գլխավոր դատախազին:

Դատախազությունն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝

1) հարուցում է քրեական հետապնդում.

2) հսկողություն է իրականացնում հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ.

3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.

4) պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան.

5) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.

6) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ:

Դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում՝ օրենքի հիման վրա»:

Ներկայումս գործող՝ 2015 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրությամբ արդեն իսկ առանձին գլխով է ամրագրված ՀՀ դատախազության, նաև՝ քննչական մարմինների սահմանադրական կարգավիճակը (Գլուխ 8. Դատախազությունը և քննչական մարմինները): Մասնավորապես, նշված գլխում զետեղված 176-րդ և 177-րդ հոդվածները սահմանում են ՀՀ դատախազության և գլխավոր դատախազի սահմանադրաիրավական կարգավիճակները: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը:

2. Դատախազությունն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝

1) հարուցում է քրեական հետապնդում.

2) հսկողություն է իրականացնում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ.

3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.

4) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.

5) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ:

3. Դատախազությունն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան:

4. Դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում՝ օրենքի հիման վրա:

5. Դատախազության կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով»:

Դեռևս 2005 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանությունների համաձայն՝ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի նորմերի մեկնաբանությունից բխում են դատախազության սահմանադրաիրավական կարգավիճակին վերաբերող հետևյալ դրույթները՝

- դատախազությունը դատախազական մարմինների համակարգ է,
- դատախազությունը միասնական համակարգ է,
- դատախազությունը՝ որպես միասնական համակարգ, ղեկավարում է

գլխավոր դատախազը³:

Ակնհայտ է, որ թվարկված հիմնադրույթները 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով, ըստ էության, անփոփոխ են մնացել: Ըստ այդմ, դատախազությունը կարելի է բնորոշել որպես միայն իրեն ներհատուկ գործառույթներ իրականացնող որոշակի համակարգ: Այսինքն՝ տվյալ ինստիտուտն իրենից ներկայացնում է ոչ թե առանձին մարմին, այլ մարմինների համակարգ, որպիսի հանգամանքն իր ամրագրումն է ստացել նաև «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածում, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը: Դատախազությունը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորություններն իրականացնում է դատախազների միջոցով:

Ընդ որում, նշված համակարգը կազմված է ՀՀ գլխավոր դատախազությունից, Երևան քաղաքի դատախազությունից, Երևան քաղաքի վարչական շրջանների և մարզերի դատախազություններից, ինչպես նաև ՀՀ զինվորական դատախազությունից: Այսպիսով, ՀՀ դատախազությունը միասնական և ոչ թե ապակենտրոնացված համակարգ է, ինչի մասին վկայում են դատախազության մարմինների նպատակների և խնդիրների միասնականությունը, դատախազության կառուցվածքային բոլոր ստորաբաժանումների գործունեության միասնականությունը, դատախազներին ներկայացվող միասնական պահանջները: Եվ վերջապես, դատախազությունը՝ որպես միասնական համակարգ, գլխավորում և ղեկավարում է ՀՀ գլխավոր դատախազը:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ դատախազական կառույցների հիմնական կոչման և առաքելության բնույթից ելնելով, տարբեր պետություններում կա՛մ

³ ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ / ընդհ. խմբ. Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի – Եր. «Իրավունք», 2010, էջ 1000-1001:

բարձրագույն՝ սահմանադրական, կա՛մ առնվազն օրենսդրական մակարդակով ամրագրվում են դատախազական համակարգի գործունեության էական և կարևորագույն ուղղությունները:

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց, մեր պետության Սահմանադրությամբ ևս սահմանված է դատախազության գործունեության հիմնական ուղղվածությունը⁴, որոնց թվարկումը և բովանդակության հետագա բացահայտումը պարունակվել և պարունակվում է նաև տարբեր տարիներին ընդունված և գործած՝ դատախազության մասին օրենսդրական ակտերով: Այսպես, թե՛ 1998 թվականի հուլիսի 01-ին, թե՛ 2007 թվականի փետրվարի 22-ին և թե՛ 2017 թվականի նոյեմբերի 17-ին ընդունված «Դատախազության մասին» օրենքների 24-29-րդ հոդվածները մանրամասնորեն կարգավորում են ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ դատախազության գործունեության հիմնական ուղղությունները⁵:

Այս առումով ևս Սահմանադրության բոլոր խմբագրությունները և համապատասխան օրենքներն ըստ էության անփոփոխ են մնացել այն իմաստով, որ թեկուզև որոշակի ձևակերպումների (օրինակ՝ հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողությունը փոխակերպվել է մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության) կամ դրանց թվարկման հաջորդականության փոփոխությամբ (օրինակ՝ պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելը նախատեսված է այլ մասով՝ արդեն որպես օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում և կարգով իրականացվելիք գործողություն) հանդերձ, այնուամենայնիվ, թե՛ դատախազությանը վերապահված լիազորությունների շրջանակը, թե՛ դրանց բնույթը, ինչպես նաև որպես «լիազորություն» հռչակումը որևէ փոփոխության չեն ենթարկվել: Համենայն դեպս, «դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում՝ օրենքի հիման վրա» ձևակերպումը գրեթե նույնությամբ առկա է ՀՀ Հիմնական օրենքի բոլոր խմբագրություններում, հետևաբար, սահմանադրական մակարդակով մշտապես հաստատվել է դատախազությանը վերապահված գործունեության՝ «լիազորություն» հանդիսանալու հանգամանքը, որպիսի փաստով էլ պայմանավորված է սույն գիտական հոդվածի հետագա մասերում համապատասխան թեզերի առաջադրումը:

2. «Լիազորություններ» և «գործառնություններ» հասկացությունների հարաբերակցությունը⁶

⁴ Սահմանադրի եզրութաբանությամբ՝ լիազորությունները, հեղինակի մոտեցմամբ՝ գործառնությունները: Այս մասին առավել մանրամասն կներկայացվի ստորև:

⁵ Տե՛ս 1998 թվականի հուլիսի 01-ին ընդունված և 2007 թվականի մայիսի 01-ին ուժը կորցրած, 2007 թվականի փետրվարի 22-ին և 2018 թվականի ապրիլի 09-ին ուժը կորցրած, 2017 թվականի նոյեմբերի 17-ին ընդունված և ներկայումս գործող՝ «Դատախազության մասին» օրենքները:

⁶ Նշված հասկացությունների հարաբերակցությանը հեղինակի կողմից որոշակի անդրադարձ նաև կատարվել է դեռևս 2011 թվականին հրատարակված գիտական հոդվածում՝ Ա. Սարգսյան «Հայաստանի Հանրապետության դատախազության «սահմանադրական գործառնություն» և «լիազորություններ» եզրույթների հարաբերակցության հիմնախնդիրը» («Դատական իշխանություն»

Այսպես, վերոգրյալի համատեքստում, նախևառաջ, հարկ է ուսումնասիրել վկայակոչված՝ «լիազորություն» (полномочие), «գործառույթ» (функция) և «իրավասություն» (компетенция/юрисдикция) կատեգորիաները և այդպիսով պարզել, թե արդյոք վերոհիշյալ գործողությունները, որոնց կատարմանն է կոչված դատախազությունը, վերջինիս լիազորություններն են, ինչպես նշվում է տարբեր իրավական ակտերում, թե կարող են միանգամայն այլ բնույթ ունենալ:

Այսպիսով, առաջին հերթին, հարկ է պարզել նշված եզրույթների էությունն ու բովանդակությունն առհասարակ, ինչից հետո անդրադարձ կատարել կոնկրետ դատախազության առնչությամբ համապատասխան եզրույթի կիրառման հիմնավորվածությանը:

Այսպես, մասնագիտական գրականության մեջ «լիազորություն» հասկացությունը դիտարկվում է երկու տեսանկյունից՝ քաղաքացիական կամ մասնավոր իրավունքի և հանրային իրավունքի տեսակետներից: Մասնավորապես, քաղաքացիական իրավունքում «լիազորություն» հասկացության ներքո դիտարկվում են անձի գործարքներ կնքելու կամ չկնքելու սուբյեկտիվ իրավունքը: Մասնավորապես, նշվում է, որ լիազորությունը սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունք է, որը լիազորում է իր կողմին կնքել պայմանագիր⁷:

Ուսումնասիրվող հարցադրումների շրջանակներում առավելապես կարևորվում է այն, թե կոնկրետ հանրային իրավունքի տեսանկյունից ինչ է իրենից ներկայացնում լիազորությունը: Այսպես, չնայած այն հանգամանքին, որ շատ հաճախ լիազորությունն ընկալվում է որպես իրավունքի իրականացման հայեցողական ազատություն, մի քանի հնարավոր տարբերակներից որևէ մեկն ընտրելու հնարավորություն, հանրային իրավահարաբերություններում այն դիտարկվում է որպես համապատասխան սուբյեկտի *իրավունքը* և միաժամանակ *պարտականությունը*⁸՝ գործելու օրենքով կամ այլ իրավական ակտով սահմանված կարգով⁹:

Ընդհանուր առմամբ, յուրաքանչյուր պետական մարմին օժտված է *պետաիշխանական լիազորություններով*, որոնք թույլ են տալիս իրեն տրամադրված իրավունքների շրջանակներում լուծել որոշակի հարցեր, ընդունել այլ պետական մարմինների կողմից պարտադիր կատարման ենթակա ակտեր և ապահովել այդ ակտերի կատարումը⁹: Ընդ որում, պետաիշխանական լիազորություններն իրենց արտահայտումն են գտնում պետական մարմինների *իրավասության* մեջ, որի ներքո հարկ է հասկանալ իրենց կարգավորման

գիտամեթոդական ամսագիր, 2011, հուլիս-օգոստոս, ISSN 1829-0744), էջ 50-55, սակայն, հաշվի առնելով արդեն իսկ վերևում հիշատակված՝ խնդրի մինչ օրս պահպանվող արդիականությունը, ինչպես նաև սահմանադրական և օրենսդրական մի շարք փոփոխությունների լույսի ներքո դրանց վերստին և առավել համապարփակ քննարկման անհրաժեշտությունը, սույն հոդվածում արձարծվում է նշված հասկացությունների հարաբերակցության հստակեցման և տարանջատման հարցը:

⁷ Օրինակ, տե՛ս <https://justicemaker.ru/view-article.php?id=4&art=2956>:

⁸ Տե՛ս Тихомиров Ю.А. Теория компетенции. М., 2004, С. 53, 56, 116:

⁹ Տե՛ս Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Юристъ, 2005.- С. 190.

առարկաների և լիազորությունների ամբողջությունը, որոնցով նրանք օժտված են¹⁰:

Այսինքն՝ լիազորություններն իրենցից ըստ երևույթին ներկայացնում են որևէ մարմնի՝ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման կամ դրա պաշտոնատար անձի իրավունքների ու պարտականությունների ամբողջություն, որը վերջիններիս վերապահվում է՝ ելնելով համապատասխան մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կարգավիճակի բնույթից ու առանձնահատկություններից¹¹:

«Լիազորություն» և «իրավասություն» տերմիններին զուգահեռ անհրաժեշտություն է առաջանում վերլուծել նաև «գործառույթ» եզրույթը և այդ կապակցությամբ նկատել, որ գիտական տարբեր աղբյուրներում կարող են հանդիպել նշված հասկացության սահմանման տարբեր մոտեցումներ, սակայն, ըստ էության, համախմբելով դրա հիմնական բնութագրիչները, որոնք ընդհանրական են գրեթե բոլոր սահմանումներում, կարելի է համաձայնել այն մոտեցման հետ, որ «գործառույթները», այլ կերպ ասած՝ «ֆունկցիաները» (լատիներենից թարգմանաբար՝ «իրականացում, կատարում») հարաբերությունների որոշակի համակարգում որևէ օբյեկտի հատկանիշների արտաքին արտացոլումն են, նրա գործունեությունը, պարտականությունը, աշխատանքը: Որպես ընդհանրական սահմանում՝ կարելի է շեշտել նաև, որ գործառույթներն այս կամ այն քաղաքական-իրավական ինստիտուտի, **մարմնի գործունեության հիմնական ուղղություններն ու ճանապարհներն են, այդ գործունեության բովանդակությունը և դրա ապահովումն են**¹² (ընդգծումը՝ հեղինակի):

Տեսական աղբյուրներից զատ, հարկ է անդրադառնալ նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կիրառվող հասկացություններին և փորձել դրանք համադրել սահմանադրական և (կամ) օրենսդրական եզրութաբանության հետ: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի¹³ (այսուհետ՝ Օրենսգրքը)՝ դրանում կիրառվող հիմնական հասկացությունները սահմանող 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 18-րդ կետի համաձայն՝ դատախազ է հանդիսանում պետական պաշտոնատար անձը, որը քրեական վարույթի ընթացքում պետության անունից իրականացնում է **դատախազության՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված իրավասության շրջանակում օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունները** (ընդգծումը՝ հեղինակի):

Այսինքն՝ Օրենսգրքով, ի տարբերություն «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի և նույնիսկ ի հակասություն ՀՀ Սահմանադրության, ՀՀ Սահմանադրությամբ թվարկված «լիազորությունները» չեն ընկալվում որպես այդպիսիք, այլ

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 190-191:

¹¹ Ա. Սարգսյան «Հայաստանի Հանրապետության դատախազության «սահմանադրական գործառույթներ» և «լիազորություններ» եզրույթների հարաբերակցության հիմնախնդիրը» («Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական ամսագիր, 2011, հուլիս-օգոստոս, ISSN 1829-0744), էջ 52:

¹² Մասնավորապես, այսպիսի ձևակերպում առկա է հետևյալ աշխատանքում՝ Теория государства и права: учебник/ под общей ред. Пиголкина А.С.. М., Юрайт-Издат. ISBN 5-94879-708-2, С. 138-139:

¹³ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, ընդունված՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ մտած՝ 2022 թվականի հուլիսի 01-ին:

նշվում են որպես «իրավասություն», որի շրջանակում արդեն իսկ օրենքով դատախազությանը վերապահվում են լիազորություններ:

Միաժամանակ, նույն օրենսգրքի հաջորդող իրավադրույթներում առկա են դատախազի լիազորությունների այլ դասակարգումներ և թվարկումներ: Այսպես, Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը վերնագրված է «Վերադաս դատախազի լիազորությունները մինչդատական վարությամբ», 38-րդ հոդվածը՝ «Հսկող դատախազի լիազորությունները մինչդատական վարությամբ», 39-րդ հոդվածը՝ «Դատախազի լիազորությունների դատական վարույթի ընթացքում», 39.2-րդ հոդվածը՝ «Դատախազների խմբի ղեկավարի և անդամների լիազորությունները»: Ընդ որում, նշված հոդվածներում կամ դրանցից առնվազն մի քանիսում թվարկվում են մի քանի տասնյակ լիազորություններ, որոնք վերապահված են, օրինակ, վերադաս կամ հսկող կամ դատարանում մեղադրանքը պաշտպանող դատախազին: Հասարակ թվաբանական հաշվարկներ կատարելով անգամ պարզ է դառնում, որ նշված օրենսգրքում տեղ են գտել լիազորություններ, որոնք չեն բխում ՀՀ Սահմանադրության տեքստի տառացի ընկալումից:

Վերոգրյալի լույսի ներքո, նախևառաջ, աչքի է զառնում այն հանգամանքը, որ որոշակի «հակասություն» է առաջանում ՀՀ Սահմանադրության և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթների միջև: Միանշանակորեն անընդունելի ենք համարում Օրենսգրքով սահմանված լիազորությունները որպես սահմանադրական լիազորությունների մաս, շարունակություն, դրանց լրացում կամ առավել ևս՝ ենթալիազորություն դիտարկելը: Ընդ որում, ընդունելի չէ նաև այն դիտարկումը, որ Սահմանադրությամբ ներկայացված են դատախազության լիազորությունները, իսկ Օրենսգրքով՝ դատախազների լիազորությունները, քանի որ դատախազությունը, ինչպես արդեն նշել ենք, կենտրոնացված համակարգ է՝ միասնական լիազորություններով և այս տեսանկյունից դատախազի և դատախազության գործունեության ուղղություններն ու նպատակները միասնական են: Ընդ որում, այն պարագայում, երբ այդ ուղղությունների «անվանումը» Սահմանադրությամբ լիազորություն է, ընթացիկ օրենսդրությամբ դրանք չեն կարող վերածվել «իրավասության» կամ այլ կատեգորիայի:

Այնուհանդերձ, նպատակ չունենալով սույն աշխատանքում քննարկել զուտ օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարցը, կփորձենք վերացարկվել այդ հանգամանքից և անդրադառնալ այն խնդրին, թե արդյոք ընդունելի է պետության հասարակական և քաղաքական կյանքում կարևորագույն նշանակություն ունեցող փաստաթղթում ամրագրել խնդրո առարկա հանդիսացող մարմնի «լիազորություններ» և արդյոք առավել նպատակահարմար չէր լինի դատախազության գործունեության հիմնական ուղղությունները ընկալել և դիտարկել որպես վերջինիս «գործառույթներ» և անվանել որպես այդպիսիք:

Առհասարակ դատախազության՝ որպես պետական միասնական համակարգի գործունեության բովանդակությունը բացահայտելու համար կարելի է օգտագործել մի շարք եզրույթներ՝ «գործառույթ» («ֆունկցիա»), «գործունեության հիմնական ուղղություն», «դատախազական գործունեության ճյուղ», «իրավասություն»,

«լիազորություն»: Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ տեսության մեջ թվարկված իրավական կատեգորիաների բովանդակության շուրջ միասնական մոտեցումների բացակայությամբ պայմանավորված օրենսդրական ակտերում ևս դրանք հաճախ ունենում են հակասական կամ ոչ տեղին կիրառություններ:

Կարծում ենք, որ վերը ներկայացված հասկացությունների սահմանումները թույլ են տալիս պնդել, որ պետության կարևորագույն փաստաթղթում՝ հիմնական օրենքում պետք է ամրագրված լինեն ոչ թե որևէ պետական ինստիտուտի լիազորությունները, այլ կերպ ասած՝ լոկ իրավունքներն ու պարտականությունները, այլ նրա գործառույթները, այսինքն՝ գործունեության հիմնական, գլխավոր, կարևորագույն ուղղությունները: Այսինքն՝ համաժողովրդական քվեարկության արդյունքում ընդունված նորմատիվ իրավական ակտը պետք է առաջնահերթորեն սահմանի տվյալ պետական մարմնի գործառույթները, իսկ նրա իրավունքներն ու պարտականությունները՝ լիազորությունները, որոնք բխում են գործառույթներից և իրականացվում են վերջիններիս սահմաններում, ըստ երևույթին կարող են ամրագրվել պետության օրենսդիր մարմնի կողմից՝ համապատասխանեցվելով Սահմանադրության պահանջներին: Հետևաբար, սույն աշխատանքի շրջանակներում «դատախազության սահմանադրական գործառույթներ» եզրույթի ներքո դիտարկվում են դատախազության մարմինների գործունեության՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ նախանշված ուղղությունները:

Ըստ այդմ, ստորև փորձենք վերլուծել թվարկված գործառույթների բնույթն ու էությունը, ինչը ևս մեկ անգամ կարող է փաստել դրանց՝ «գործառույթներ» վերանվանելու կամ առնվազն որպես այդպիսիք ընկալելու նպատակահարմարությունն ու անհրաժեշտությունը:

3. Դատախազության սահմանադրական «լիազորությունների» ընդհանուր նկարագիրը

Այսպիսով, դատախազության առաջնային գործառույթներից է «քրեական հետապնդման հարուցումը», որն իր բնույթով պետաիշխանական գործառույթ է: «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ քրեական հետապնդման հարուցման կարգն ու հիմքերը սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով¹⁴:

Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ նախկինում գործած օրենսդրական ակտերում (օրինակ՝ 2007 թվականի փետրվարի 02-ին ընդունված և մինչև 2018 թվականի ապրիլի 9-ը գործած՝ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում) այն ներկայացված էր որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն, ինչը պետք է նշանակեր, որ որևէ այլ պետական մարմին կամ պաշտոնատար անձ չի կարող օժտված լինել նման իրավասությամբ: Չնայած հենց այդ բացառիկությունը փաստացի ամրագրվեց ավելի ուշ՝ 2022 թվականի հուլիսի 01-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով: Հենց նշված օրենսդրական ակտով նախատեսվեցին մի շարք հիմնարար և սկզբունքային «նորամուծություններ»,

¹⁴ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդված:

որոնք, մասնավորապես, ուղղված են դատավարության շարժիչ ուժի՝ քրեական հետապնդման ինստիտուտի կարգավորմանը, դրա դերի և նշանակության, ինչպես նաև իրականացման ձևերի հստակեցմանը:

Մասնավորապես, Օրենսգրքում առկա են քրեական հետապնդման հարուցմանն առնչվող մի շարք իրավակարգավորումներ, մասնավորապես, Օրենսգրքի 26-րդ գլուխը վերնագրված է «Հանրային քրեական հետապնդումը» և կարգավորում է դրա հետ կապված հարաբերությունները: Ըստ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 40-րդ կետի՝ **քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի կողմից անձի ենթադրյալ հանցավոր արարքը նկարագրող և դրա իրավական գնահատականը պարունակող որոշում կայացնելը կամ ենթադրյալ տուժողի կողմից դատարան քրեական հայց ներկայացնելն է:** Միաժամանակ, Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ **անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումը հարուցվում է հսկող դատախազի որոշմամբ՝ նրա կողմից հանցանքի կատարումը վկայող փաստերի հիման վրա**¹⁵:

Դատախազության մեկ այլ կարևորագույն գործառույթ է մինչդատական քրեական վարույթի (նախկինում՝ հետաքննության և նախաքննության) օրինակաչության նկատմամբ հսկողության իրականացումը: Գրականության մեջ այս առումով նշվում է, որ այստեղ խոսքն առաջին հերթին վերաբերում է ձերբակալման օրինականության և հիմնավորվածության, քրեական պատասխանատվության ներգրավման, խափանման միջոցի ընտրության, հանցագործության բոլոր հանգամանքների հետազոտման բազմակողմանիության, լրիվության և օբյեկտիվության ապահովման նկատմամբ դատախազական հսկողության խնդիրներին¹⁶: Դատախազի հսկողության տեսադաշտում են նաև դատավարության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Այս գործառույթն առավել բազմակողմանի է արտահայտում դատախազության գործունեության առանձնահատուկ բնույթը, տեղն ու դերը պետական իշխանության մարմինների բազմաշերտ և ընդգրկուն համակարգում: Հենց այս գործառույթի իրականացմամբ է ապահովվում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականությունը, մասնավորապես՝ նախաքննության լրիվությունը, բազմակողմանիությունը և օբյեկտիվությունը:

Նշենք, որ 2015 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրությամբ առաջին անգամ սահմանադրական մակարդակով ամրագրվել է, որ քննչական մարմիններն են օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կազմակերպում և իրակա-

¹⁵ Սույն աշխատանքի նպատակներից ելնելով՝ դատախազության յուրաքանչյուր գործառույթի հետ կապված հնարավոր հիմնախնդիրներին մանրամասն անդրադարձ չի կատարվում, քանի որ դրանք առանձին քննարկման և առավել համակարգային վերլուծության կարիք ունեցող հարցեր են: Հոդվածի այս հատվածում ներկայացվում են դատախազության սահմանադրական լիազորությունները՝ նպատակ ունենալով ցուցադրել դրանց էական և հիմնաքարային բնույթը, դատախազության գործունեության կարևորագույն ուղղություններ հանդիսանալու իրողությունը, որով ևս մեկ անգամ կհիմնավորվի վերջիններիս որպես գործառույթ և ոչ թե որպես լիազորություն դիտարկելու հրատապ անհրաժեշտությունը:

¹⁶ Ա.Գ. Աշրաֆյան, Դատական իշխանությունը իշխանությունների տարանջատման համակարգում, Եր., 2008, էջ 91-92:

նացնում մինչդատական քրեական վարույթը¹⁷: Ընդ որում, մինչդատական վարույթն իրենից ներկայացնում է վարույթի հանրային մասնակիցների (որոնք են՝ դատախազը, քննիչը, քննչական մարմնի ղեկավարը, հետաքննության մարմնի պետը, հետաքննիչը) կողմից իրենց իրավասության սահմաններում իրականացվող ընթացակարգ, նախաքննությունը՝ քննիչի կողմից իր իրավասության սահմաններում ենթադրյալ հանցանքի կապակցությամբ իրականացվող գործունեություն, իսկ հետաքննությունը հետաքննության մարմնի կողմից նախաքննության ընթացքում իրականացվող և դրան օժանդակող գործունեություն, որը ներառում է գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը¹⁸:

Ինչ վերաբերում է դատախազության մյուս գործառույթին՝ դատարանում մեղադրանքի պաշտպանությանը, ապա հարկ է նշել, որ այն իրականացվում է տվյալ քրեական վարույթով նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացրած դատախազի կողմից, բացառությամբ Օրենքով նախատեսված՝ վերջինիս վերադաս դատախազի կամ նրա հանձնարարությամբ՝ այլ դատախազի փոխարինման դեպքերի: Քրեադատավարական օրենքի համաձայն՝ դատարանում մեղադրանքը պաշտպանող դատախազը կոչվում է հանրային մեղադրող:

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ ՀՀ դատախազության լիազորություններից (գործառույթներից) է նաև դատական ակտերի, մասնավորապես՝ վճիռների, դատավճիռների և որոշումների բողոքարկումը: Գործին մասնակցող դատախազը պարտավոր է բողոքարկել ուժի մեջ չմտած այն դատական ակտը, որը, իր կարծիքով, հիմնավոր չէ կամ ապօրինի է: Դատախազը կարող է բողոքարկել քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործերով դատարանների օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը:

Ինչ վերաբերում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի դեմ բերվող վճռաբեկ բողոքներին, ապա օրենսդրությամբ այդպիսի լիազորությունն ամրագրված է որպես գլխավոր դատախազի կամ նրա տեղակալների իրավասություն: Ընդ որում, քաղաքացիական կամ վարչական գործով պետական շահերին վերաբերող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները կարող են բողոքարկել անկախ տվյալ գործի քննությանը դատախազության մասնակցությունից, այն դեպքում, եթե նշված գործով ներգրավված պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, ի պատասխան դատախազության հարցմանը, հայտնել է, որ չի բողոքարկելու համապատասխան դատական ակտը:

Այս գործառույթի շրջանակներում դատախազը դատավարական հարաբերությունների լիարժեք սուբյեկտ է և օգտվում է մի շարք իրավունքներից, մասնավոր-

¹⁷ Տե՛ս 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 178-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը, այդ թվում՝ նշված մասի 4-6-րդ և 12-րդ կետերը:

րապես, իրավունք ունի հետ վերցնելու ներկայացված բողոքը, անարգել ծանոթանալու համապատասխան գործի նյութերին, անվճար ստանալու գործի նյութերի պատճենները և այլն:

Ներկայացվածից զատ, հարկ ենք համարում անդրադառնալ դատախազության գործունեության մյուս կարևոր ուղղությանը, այն է՝ պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողության իրականացումը: «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով՝ պատիժ են համարվում քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի տեսակները (նախկինում՝ պատժամիջոցները), իսկ հարկադրանքի այլ միջոց է՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-7-րդ կետերով սահմանված դեպքերում ազատությունից զրկումը:

Նշված օրենքում թվարկվում են հիշյալ գործառույթն իրականացնելիս դատախազին վերապահված իրավունքները, որոնցից են՝ անարգել մուտք գործել ազատությունից զրկված անձանց պահելու վայրերը, ծանոթանալ համապատասխան փաստաթղթերին, ստուգել պատիժներ և հարկադրանքի այլ միջոցներ կիրառող մարմինների վարչակազմերի դրանց կիրառմանը վերաբերող այն հրամանների, կարգադրությունների և որոշումների համապատասխանությունը օրենսդրությանը, որոնք վերաբերում են անձի հիմնական իրավունքներին, հարցման ենթարկել պատժի կամ հարկադրանքի այլ միջոցների ենթարկված անձանց, անհապաղ ազատել ազատությունից զրկելու վայրերում, ինչպես նաև այդ վայրերի պատժախցերում ապօրինի պահվող անձանց և այլն:

Եվ վերջապես, դատախազության մյուս կարևորագույն գործառույթը, որն ամրագրված է սահմանադրական և օրենսդրական մակարդակով, պետական շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումն է: Այս առումով հարկ է նկատել, որ ՀՀ Սահմանադրության 2005 և 2015 թվականների խմբագրություններում կատարվել են որոշակի փոփոխություններ, մասնավորապես՝ 1995 և 2005 թվականների խմբագրություններով Սահմանադրության տեքստում նշված լիազորությունն ամրագրված է ի թիվս այլ լիազորությունների՝ թվարկված է դրանց շարքում և ձևակերպված է հետևյալ կերպ. «(...) *Դատախազությունն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ (...) 4) պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան (...)*»: 2015 թվականի փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկվում են դատախազության վերը քննարկված բոլոր լիազորությունները, սակայն սույն լիազորությունը այդ թվարկման շրջանակներում նշված չէ, ավելի կոնկրետ՝ այն ամրագրված է այլ դրույթի տեսքով, այն է՝ հիշատակված հոդվածի 3-րդ մասում՝ հետևյալ ձևակերպմամբ. «*Դատախազությունն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան*»: Ինչպես նկատելի է, բացի ստացած առանձին ամրագրումից և հատուկ շեշտադրումից, դատախազության նշված լիազորությունը նաև սահ-

մանվել է որպես օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում և կարգով իրականացվող գործառնություն և, ըստ այդմ, այն իր մեջ ընդգրկում է¹⁹

«1) քաղաքացիական դատավարության կարգով պետության գույքային և ոչ գույքային շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը.

2) վարչական դատավարության կարգով պետության գույքային և ոչ գույքային շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը.

3) քրեական դատավարության կարգով հանցագործությամբ ուղղակիորեն պետությանը պատճառված գույքային վնասի հատուցման հայցի հարուցումը.

4) «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի հիման վրա գույքի բռնագանձման հայցի հարուցումը»:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ Օրենքը սահմանում է նաև այդպիսի հայց հարուցելու սահմանադրորեն տրված «հիման» հիման վրա նախատեսվող՝ **բացառիկ** դեպքերը: Դրանք են, երբ՝

«1) իր լիազորություններն իրականացնելիս հայտնաբերում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, որին վերապահված է պետական շահերի պաշտպանությանն առնչվող տվյալ հարցերով հայց ներկայացնելը, իրազեկ լինելով պետական շահերի խախտման փաստի մասին, դատախազի կողմից հայց ներկայացնելու առաջարկություն ստանալուց հետո ողջամիտ ժամկետում հայց չի ներկայացրել, կամ

2) պետական շահերի խախտում է տեղի ունեցել այն հարցերով, որոնցով հայց ներկայացնելը օրենսդրությամբ վերապահված չէ որևէ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի.

3) «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի հիման վրա իրականացված ուսումնասիրության արդյունքներով առկա են գույքի բռնագանձման հայց հարուցելու հիմքեր»:

Հարկ է նշել, որ հիշատակված լիազորության մասով՝ առավել քան մյուսների, առկա են մի շարք քննարկման ենթակա թեմաներ և հարցադրումներ, քանզի օրենսդրական համապատասխան փոփոխությունների արդյունքում ««Դատախազության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին»՝ 2023 թվականի մարտի 01-ին ընդունված, մարտի 24-ին ստորագրված և ապրիլի 06-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ օրենքով (ՀՕ-104-Ն) պետական շահերի պաշտպանությունից զատ, դատախազությանը վերապահվել է նաև համայնքային շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու կարևորագույն գործառնությամբ՝ դարձյալ նույն բացառիկ դեպքերի առկայության պարագայում: Մասնավորապես, կատարված փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում «Դատախազության մասին» օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը, համապատասխանաբար, շարադրվել են հետևյալ խմբագրություններով՝ «Դատախազի կողմից պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության հայց հարուցելն ընդգրկում է» և «Սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պետական (համայնքային) շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու բացառիկ դեպքերի առկայությունը պարզելու նպատակով դատախազն

¹⁹ Տե՛ս «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածը, մասնավորապես՝ 1-ին և 2-րդ մասերը:

իրավունք ունի», ինչպես նաև ամբողջ տեքստը «պետություն» բառի համապատասխան հոլովածներից հետո լրացվել է «(համայնք)» բառի համապատասխան հոլովածներով: Ակնհայտ է, որ դատախազական տվյալ լիազորությունը լրացուցիչ լծակ է պետության կողմից պաշտպանելու նաև համայնքային շահերը՝ որպես ընդհանուր հանրային շահերի առաջնահերթ մասնիկ:

Հարկ է փաստել, որ տվյալ լիազորության առանձնահատուկ ուսումնասիրության կարևորությունը կայանում է նրանում, որ վերջինս ոչ միայն տեսականորեն, այլ նաև արդեն գործնականում նկատելի է դարձնում «լիազորություն» և «գործառույթ» եզրույթների սահմանազատման անհրաժեշտության խնդրի առկայությունը:

Այսպես, նախևառաջ, հարկ է նկատել, որ նշված օրինագծի ընդունման հիմնավորման համաձայն՝ «(...) օրենսդիրը սահմանափակել է «պետական շահի» հասկացությունը՝ դրանից, ըստ էության, հանելով համայնքային շահը այն հիմնավորմամբ, որ վերջինս պետական շահի հետ միասին կազմում են ավելի մեծ՝ հանրային շահի մի բաղադրիչը: (...) Գտնում ենք, որ «համայնքային շահ» հասկացությունը ներառվում է «պետական շահ» հասկացության մեջ, ինչը հաստատվում է ինչպես ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, այնպես էլ՝ ներպետական օրենսդրությամբ տրված սահմանումներով: (...) Առանց դատախազների համայնքային շահերի պաշտպանության հայց ներկայացնելու իրավասության՝ համայնքների նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության պայմաններում առաջանում են համայնքային միջոցների անարդյունավետ տնօրինման էական ռիսկեր (...): (...) Այդ իսկ պարզառով դատախազության՝ պետական շահերի պաշտպանության գործառույթները տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ պրակտիկ առումով ուղղակի անհրաժեշտություն են, որպիսի գործառույթների բացակայությունը ՀՀ բյուջերային միջոցների ծախսման գործընթացի նկատմամբ կարող է ունենալ զգալի բացասական ֆինանսական հետևանքներ, ինչպես նաև հասարակության շրջանում հանգեցնել պետական կառույցների նկատմամբ վստահության նվազման»²⁰:

Այսպիսով, սահմանադրաիրավական դիտանկյունից «պետական շահ» հասկացությունը մեկնաբանվում է առավել լայն՝ «հանրային շահ» հասկացության համատեքստում՝ դրանում ներառելով նաև «համայնքային շահ» հասկացությունը: Ըստ այդմ, կատարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում դատախազությանը վերապահվել է իր սահմանադրական գործառույթներից բխող լիազորություն, այն է՝ համայնքային շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը դատարան:

Նշվածի առնչությամբ ձևավորվել է որոշակի դատական պրակտիկա, որին հարկ է անդրադարձ կատարել՝ նկատի ունենալով սույն աշխատանքում քննարկված

²⁰ Մանրամասն տե՛ս «Դատախազության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի (ՀՕ-104-Ն, ընդունված՝ 01.03.2023 թվականին, ստորագրված՝ 24.03.2023 թվականին և ուժի մեջ մտած՝ 06.04.2023 թվականին) նախագծի հիմնավորման 7-րդ կետը:

«գործառույթ» և «լիազորություն» եզրույթների սահմանազատման հիմնախնդիրը: Այսպես, ՀՀ վարչական դատարանը, ՀՀ գլխավոր դատախազության հայցադիմումները (համայնքային շահի պաշտպանության հայցերը) վարույթ ընդունելու հարցը քննարկելիս, մի շարք ակտերում կատարել է որոշ արձանագրումներ, որոնցից են, օրինակ՝ ՀՀ վարչական դատարանը թիվ ՎԴ/4568/05/23 վարչական գործով 2023 թվականի հունիսի 15-ին կայացրել է «Բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդությունը և հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշում, մասնավորապես, հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«(...) Նշված իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ դատախազությանը՝ սահմանադրորեն նախատեսվել է պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու հնարավորություն: Ընդ որում՝ ի կատարումն նշված սահմանադրական կարգավորման՝ նույնաբովանդակ դրույթ է նախատեսվել նաև «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում, որն ընդունվել է 17.11.2017 թվականին և ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թվականից: ««Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» և «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքների նախագծերի ընդունման» հիմնավորման 2-րդ՝ «Առաջարկվող կարգավորման բնույթը» բաժնի 4-րդ կետում օրենսդիրը նշել է հետևյալը. «(...) գտնում ենք, որ «համայնքային շահ» հասկացությունը ներառվում է «պետական շահ» հասկացության մեջ, ինչը հաստատվում է ինչպես ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, այնպես էլ՝ ներպետական օրենսդրությամբ տրված սահմանումներով: (...)» (Տե՛ս, նույն հիմնավորումների 5-րդ էջը):

Դատարանի համոզմամբ ևս «համայնքային շահ» հասկացությունը ներառվում է «պետական շահ» հասկացության մեջ: Ընդ որում՝ պետական շահերի, այդ թվում նաև՝ համայնքային շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու հնարավորություն դատախազությունն ունեցել է դեռևս 09.04.2018 թվականից սկսած: Այսինքն՝ բովանդակային առումով լիազորության փոփոխություն կամ ավելացում տեղի չի ունեցել, այլ պարզապես կատարվել է լրացում՝ «պետություն» բառի համապատասխան հոլովածներից հետո ավելացնելով «(համայնք)» բառը՝ համապատասխան հոլովածներով: Այլ կերպ ասած՝ կատարված փոփոխություններով կատարվել է հստակեցում, որը չի հանգեցրել լիազորությունների ծավալի փոփոխության, որպիսի պայմաններում դատախազությունը պետական, ներառյալ նաև՝ համայնքային շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու հնարավորություն ունեցել է դեռևս 09.04.2018 թվականից»:

Միաժամանակ, ՀՀ վարչական դատարանը նշել է նաև. «(...) Ինչ վերաբերում է այնպիսի մեկնաբանությանը, թե «պետական շահ» և «համայնքային շահ» հասկացությունները տարբեր են և «համայնքային շահ»-ը ներառված (ընդգրկված) չէ «պետական շահ» հասկացության մեջ, ապա դատարանն արձանագրում է, որ նման մեկնաբանությունը խնդրահարույց է սահմանադրականության տեսանկյունից, քանի որ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասի

ուժով իմպերատիվ կերպով դատախազության լիազորություն է վերապահվել հայց հարուցել միայն պետական շահերի պաշտպանության շրջանակներում, այն էլ օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով»²¹:

Վկայակոչված դիրքորոշումները վերահաստատվել են նաև ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի կողմից՝ այն շեշտադրմամբ, որ «(...) կատարելով օրենսդրական փոփոխությունները՝ հենց իրավաստեղծը հիմք է ընդունել օրենսդրական նախաձեռնության արդյունքում օրենքի հիմնավորումներում ամրագրվածն առ այն, որ «համայնքային շահ» հասկացությունը ներառվում է «պետական շահ» հասկացության մեջ»: ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը նկատել է նաև, որ «(...) Վերոգրյալից հետևում է, որ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունվել է 01.03.2023 թվականին, ուժի մեջ մտել՝ 06.04.2023 թվականին), ըստ նախագծին կից ներկայացված հիմնավորման մեջ արտահայտված օրենսդրի նպատակի, ոչ թե ՀՀ դատախազության համար սահմանել է նոր լիազորություն կամ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն նախատեսել պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու նոր դեպք, այն է՝ համայնքային շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը, այլ ընդամենը հստակեցրել է պետական շահերի պաշտպանությանը վերաբերող կարգավորումը՝ «պետություն» բառի համապատասխան հոլովաձևերից հետո ավելացնելով «(համայնք)» բառը՝ համապատասխան հոլովաձևերով: Այսինքն՝ ակտն ընդունող մարմինը հենց ինքն ընդունել է, որ «համայնքային շահ» հասկացությունը ներառվում է «պետական շահ» հասկացության մեջ»:

Դատարանների մեջբերված մոտեցումները ևս վկայում են այն մասին, որ տեսության մեջ և պրակտիկայում դատախազի «սահմանադրական գործառույթներ» և «սահմանադրական լիազորություններ» հասկացությունները միատեսակ չեն ընկալվում և մեկնաբանվում, ինչի արդյունքում երբեմն դրանք կարող են անարդարացիորեն նույնացվել: Մինչդեռ, Սահմանադրությամբ վերապահված դատախազական «գործիքակազմը» որպես «գործառույթ», իսկ օրենքով ամրագրված «գործիքակազմը» որպես «գործառույթից բխող լիազորություն» դիտարկելու պայմաններում, կարծում ենք, շատ խնդրահարույց իրավիճակներ կստանային համարժեք լուծումներ, ինչն էլ, իր հերթին, կբացառեր դատախազության գործառույթների և (կամ) լիազորությունների ծավալի անհարկի նեղացումը և (կամ) ընդլայնումը:

Ամփոփելով, հարկ է նկատել, որ սույն աշխատանքում դատախազության սահմանադրական լիազորությունները ներկայացված են ընդհանուր բնորոշ գծերով՝ նպատակ հետապնդելով շեշտադրումը կատարել դրանց կարևորության, բացառիկության վրա և դրանով հիմնավորել վերջիններիս ոչ այնքան

²¹ Տե՛ս թիվ ՎԴ/4568/05/23 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանի 15.06.2023 թվականի՝ «Բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդությունը և հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը և նույն գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 28.08.2023 թվականի՝ «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը:

դատախազի լիազորություն, որքան դատախազական գործառույթ հանդիսանալու իրողությունը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, ևս մեկ անգամ մեծապես կարևորում ենք ՀՀ դատախազության սահմանադրաիրավական կարգավիճակի, վերջինիս սահմանադրական գործառույթների և լիազորությունների, դրանց իրականացման առաձնահատկությունների ուսումնասիրությունը, ժամանակակից պայմաններում դատախազության տեղի և դերի, կոչման և առաքելության վերաբերյալ և վերաիմաստավորումը, դատաիրավական ընթացիկ բարեփոխումների համատեքստում դատախազության գործունեության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված կառուցակարգերի ներդրումը, դատախազական առկա գործառույթների և համապատասխան գործիքների լիարժեք կիրառումը:

Սահմանադրորեն ամրագրված դատախազական լիազորությունների հետազոտությունը, դրանցից յուրաքանչյուրի հիմնական բովանդակության ու առանձնահատկությունների բացահայտումը, դատախազի՝ դրանցից բխող դատավարական այլ հնարավորությունների քննարկումը հիմք է տալիս փաստելու, որ «դատախազության գործառույթներ» և «դատախազության լիազորություններ» հասկացությունները միանգամայն տարբեր իմաստ և բովանդակություն ունեցող իրավական կատեգորիաներ են: Ըստ այդմ, ՀՀ դատախազության գործունեության հիմնական ուղղությունները, որոնք սպառնալից կերպով թվարկված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, առավել նպատակահարմար է դիտարկել (եթե ոչ սահմանադրական մակարդակով ամրագրել, ապա առնվազն տեսության մեջ և առանձնապես պրակտիկայում ընկալել) որպես վերջինիս գործառույթներ, քանի որ հենց այդ գործառույթներից են բխում դատախազության լիազորություններն այս կամ այն բնագավառում, որոնք օրենսդրի կողմից նախատեսված են համապատասխան օրենսդրական ակտերում: Միաժամանակ, հարկ է օրենսդրական մակարդակով ևս (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում) կանոնակարգել այդ եզրույթների (նաև «դատախազության իրավասություն» հասկացության) կիրառումները՝ դրանով իսկ բացառելով դրանց հնարավոր տարընթերցումները և տարակերպ մեկնաբանությունները ինչպես գիտական շրջանակներում, այնպես էլ գործնականում:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն (1995 թվականի հուլիսի 05-ի, 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի և 2015 թվականի դեկտեմբերի 06-ի խմբագրություններով):

Constitution of RA (with the editions of July 05, 1995, November 27, 2005 and December 06, 2015).

2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին և ուժի մեջ մտած 2022 թվականի հուլիսի 01-ից, ՀՕ-306-Ն):

Criminal Procedure Code of RA (adopted on June 30, 2021 and entered into force on July 1, 2022, NL-306-N).

3. 1998 թվականի հուլիսի 01-ին ընդունված և 2007 թվականի մայիսի 01-ին ուժը կորցրած «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք:

Law of RA “On Prosecution” adopted on July 1, 1998 and repealed on May 1, 2007.

4. 2007 թվականի փետրվարի 22-ին և 2018 թվականի ապրիլի 09-ին ուժը կորցրած «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք:

Law of RA “On Prosecution” repealed on February 22, 2007 and invalidated April 9, 2018.

5. 2017 թվականի նոյեմբերի 17-ին ընդունված «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-198-Ն):

Law of RA “On Prosecution” adopted on November 17, 2017 (NL-198-N).

6. «Դատախազության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի (ընդունված՝ 01.03.2023 թվականին, ուժի մեջ մտած՝ 06.04.2023 թվականին) նախագծի հիմնավորում:

Justification of the project of the Law “On Amendments and Additions to the Law on Prosecution” (adopted on 01.03.2023, entered into force on 06.04.2023).

7. Ա.Գ. Աշրաֆյան, Դատական իշխանությունը իշխանությունների տարանջատման համակարգում, Եր., 2008, էջ 91-92:

A.G. Ashrafyan, Judicial power in the system of separation of powers, Yer., 2008, p. 91-92.

8. Ա. Սարգսյան, «Հայաստանի Հանրապետության դատախազության «սահմանադրական գործառույթներ» և «լիազորություններ» եզրույթների հարաբերակցության հիմնախնդիրը» («Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական ամսագիր, 2011, հուլիս-օգոստոս, ISSN 1829-0744), էջ 50-55:

A. Sargsyan, “The problem of correlation between the terms “constitutional functions” and “powers”/“authorities” of the Prosecutor’s Office of the Republic of Armenia” (“Judicial Authority” scientific and methodological magazine, 2011, July-August, ISSN 1829-0744), p. 50-55.

9. ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհ. խմբ. Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի – Եր. «Իրավունք», 2010, էջ 1000-1002:

Commentaries on the RA Constitution / v. ed. G. Harutyunyan, A. Vagharshyan - Yer. “Law”, 2010, p. 1000-1002.

10. Թիվ ՎԴ/4568/05/23 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանի 15.06.2023 թվականի և ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 28.08.2023 թվականի որոշումներ:

Decisions of the Administrative Court of RA dated 15.06.2023 and the Appeal Administrative Court of RA dated 28.08.2023 in the administrative case No. VD/4568/05/23.

11. Безлепки́н Б.Т. Судебная система, правоохранительные органы и адвокатура России: Уч.- Юристь, 2001.

Bezlepkin B.T. Judicial system, law enforcement agencies and advocacy of Russia. Уч.- Юристь, 2001.

12. Додонов В.Н. Прокуратуры зарубежных стран, М., 2006.

Dodonov V.N. Prosecutor's Office of foreign countries, М., 2006.

13. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Юристь, 2005.- С. 190-191.

Kozlova E.I., Kutafin O.E. Constitutional Law of Russia: Textbook. - 2nd ed., Revised. and additional - М.: Jurist, 2005.- p. 190-191.

14. Теория государства и права: учебник/ под общей ред. Пиголкина А.С. М., Юрайт-Издат. 2007, ISBN 5-94879-708-2, С. 138-139.

Theory of state and law: textbook / under the general editorship. Pigolkina A.S. М., Yurait-Izdat. 2007, ISBN 5-94879-708-2, p. 138-139.

15. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции. М., 2004, С. 53, 56, 116.

Tikhomirov Yu.A. Theory of competence. М., 2004, p. 53, 56, 116.

16. Щерба С.П., Решетникова Т.А., Зайцев О.А. Прокуратура в странах СНГ, правовой статус, функции, полномочия, М., Изд. Экзамен, 2007, С. 10.

Shcherba C.P., Reshetnikova T.A., Zaitsev O.A. Prosecutor's Office in CIS countries, legal status, functions, powers, М., Изд. Exam, 2007, p. 10.

Ani Sargsyan

Senior Prosecutor of the Department for Crimes against Property of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia, Ph.D. in Law, Senior Lecturer of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law of Russian-Armenian University

CONSTITUTIONAL AUTHORITIES OF PROSECUTOR'S OFFICE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA: SOME ISSUES²²

Abstract

The article is dedicated to the research of the constitutional authorities/powers of the Prosecutor's Office of the Republic of Armenia, the analysis of the content of the concept of “powers” provided by the RA Constitution and the RA Law “On Prosecution”. At the same time, in the article, the relationship between the concepts of “powers” and “functions” in general, the issues of considering the main directions of the prosecutor's office as a power or function, as well as some current issues arising from them, are the subject of special discussion.

In the article, the wording of the powers of the prosecutor's office in different editions of the Constitution of the Republic of Armenia, as well as the relevant jurisdictions related to the powers of the prosecutor's office in the laws of the Republic of Armenia “On Prosecution” adopted and in effect (or already expired) in different years, as well as the current developments of their fixation, are subjected to a legal comparative analysis by the author.

The work also refers to the disclosure of the content of separate constitutional powers of the prosecutor's office, the presentation of their typical main features, through which, emphasizing the fact that they are a function of the main directions of the prosecutor's activity arising from the role, rank and mission of the prosecutor's office, the author makes specific conclusions and presents relevant recommendations.

Keywords: constitutional legal status; authorities/powers; competence/jurisdiction; functions; constitutional authorities/powers of the prosecutor's office; functions of the prosecutor's office.

²² The article was presented on 24.08.2023 and was reviewed on 21.11.2023.

Ани Саргсян

*Старший прокурор управления по преступлениям против собственности
Генеральной прокуратуры Республики Армения, кандидат юридических наук,
старший преподаватель Кафедры Теории права и Конституционного права
Российско-Армянского университета*

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРАТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ²³

Абстракт

Статья посвящена исследованию конституционных полномочий прокуратуры Республики Армения, анализу содержания понятия «полномочия», предусмотренного Конституцией РА и Законом РА «О прокуратуре». Вместе с тем, в статье рассматриваются соотношение понятий «полномочия» и «функции» в целом, рассматриваются вопросы рассмотрения основных направлений деятельности прокуратуры как полномочия или функции, а также некоторые актуальные вопросы, вытекающие из них, являются предметом специального обсуждения.

В статье автором подвергаются сравнительно-правовому анализу формулировки полномочий прокуратуры в разных редакциях Конституции Республики Армения, а также соответствующие подследственности, связанные с полномочиями прокуратуры в законах Республики Армения «О прокуратуре». «принятые и действующие (или уже утратившие силу) в разные годы, а также современные тенденции их зафиксирования.

В работе также говорится о раскрытии содержания отдельных конституционных полномочий прокуратуры, изложении типичных им основных особенностей, посредством чего подчеркивается то, что они являются основными направлениями деятельности прокуратуры, вытекающими из роли, звания и миссия прокуратуры, автор делает конкретные выводы и представляет соответствующие предложения.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус; полномочия; компетенция/юрисдикция; функции; конституционные полномочия прокуратуры; функции прокуратуры.

²³ Статья была представлена 24.08.2023 и прошла рецензирование 21.11.2023.